

Bálint Sándor

GYEREK HÍJÁN NINCS ISKOLA . . .

„A beszéd, a nyelv és a nyelvhasználat cilveg és általánosságban, időből, térből szakítottan is éppoly természetes jelenség, engedélyhez nem kötött megnyilatkozás, mint a lélegzés. Hallottál-e államot arról beszélni, hogy alkotmányos jog a légzés, a lábhasználat, a kézhasználat stb.? De arról igen, hogy ennek vagy amannak a nyelvnek a használata megengedtetik, vagy nem engedtetik meg. Holott az embernek ez olyan természeti joga, hogy ki sem kellene nyilvánítani. Szükséges mégis, mindaddig, míg a század nacionalizmusának hétféjú sárkánya egyebek közt épp nyelveket, anyanyelvet zabál, növekvő étvágygal. Nyelvében él a nemzet, idézzük ma is a reformkor jelszavát, hozzátéve: és az akármiféle nemzetiség is. A nyelv ilyenformán az élet fogalmának szintjére emelkedik” — nyilatkozta évekkel ezelőtt egyik interjújában irodalmunk egyik legjelesebbike, Sütő András.

Hogyan is állunk mi itt a vajdaságban, élhet-e nyelvben a sok nemzettel és nemzetiséggel együtt a magyar nemzetiség is?

A deklarált jogokat nézve a JSZSZK Alkotmányának 171. szakasza szavatolja a nemzetiségek tagjainak, hogy az alkotmánnyal és törvénnyel összhangban joguk van ahhoz, hogy jogaik érvényesítése és kötelesegeik teljesítése során, valamint az állami szervek és a közmegebíztatást végző szervezetek előtti eljárásban anyanyelvüket és írásukat használják. Jugoszlávai nemzeti és nemzetiségi tagjainak, a törvénnyel összhangban, minden köztársaság, illetőleg autonóm tartomány területén joguk van anyanyelvű oktatásra.

A szövetségi alkotmánnyal összhangban a tartományi alkotmány 2., 3., 4. és 5. szakasza foglalkozik a tartományban élő nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának a kérdésével. A 4. szakasz szerint Vajdaság Szocialista Autonóm Tartományban a nemzetek és nemzetiségek az élet, a munka és az alkotás valamennyi területén egyenrangúak. A jelen alkotmány valamennyi nemzet és nemzetiség számára biztosítja sajátosságait, nyelve, kultúrája, történelmi és más jellegzetességei szabad fejlesztését és kifejezését, s hogy ennek érdekében szervezeteket alapítson és élvezze az alkotmányban meghatározott más jogokat.

Az alkotmány mellett majd két tucat törvény szabályozza a nyelvi egyenjogúság érvényre juttatásának a módjait. Így például az oktatásról szóló tartományi törvény 20. szakasza szerint is az iskoláskor előtti nevelés, az általános iskolai és a középiskolai oktatás a nemzetek és nemzetiségek nyelvén zajlik. E törvényszakasz, de a dokumentum többi szakasza sem szab semmiféle törvényes minimumot, amely bármilyen értelemben is korlátozná akár a nemzetek, akár a nemzetiségek nyelvén zajló általános iskolai oktatást.

A szerbiai oktatásügyi törvény, amely 1990. január elsején lépett életbe, annyiban hozott változást, hogy a nemzetiségi kisdíákok beiskolázását megelőzően a szülőknek külön is

nyilatkozniuk kell a tannyelvet illetően: a nemzetiségi diákokat nem magától értetődően a nemzetiségi tannyelvű tagozatokba írják be, e szülői nyilatkozattól teszik függővé a besorolást.

Ennek ellenére azonban meg kell állapítanunk, hogy a deklarált jogokat illetően egyelőre még nincsenek különösebb problémák, az alkotmányos rendelkezések ugyanis előlegezik a saját nyelvben és kultúrában élést a kisebbségek számára is.

Miért van mégis, hogy e kedvező törvényes lehetőségek ellenére évről évre csökken az anyanyelvükön tanuló nemzetiségi diákok létszáma?

A fenti állítás pontosításaként hadd mondjuk el, hogy amint az az 1. táblázat számsorai-ból is kiolvasható, az 1970/71-es tanévtől kezdődően az 1980 és 1982 közötti időszakkal bezárólag a diákok összlétszáma és a szerbhorvát, valamint a nemzetiségi nyelven tanuló diákok létszáma is csökkent. Amíg azonban az 1981/82-es tanévben a szerbhorvát nyelven tanuló diákok létszámcsökkenése megállt, és az ezt követő időszakkal kapcsolatban folyamatosan emelkedő tendenciáról számolhatunk be, addig ez a nemzetiségi tanulók esetében nem mondható el. Az elmúlt húsz éves időszakban ugyanis népességszűküléssel összhangban (lásd 2. számú táblázatunkat) folyamatosan csökkent az általános iskolai tanulók létszáma is.

Amíg például a szerbhorvát tannyelvű általános iskolai tagozatok esetében az 1970/71-es tanévtől az 1980/81-es tanévig a létszámcsökkenés 24 187 fő, vagyis 12,87 százalék, addig a nemzetiségek esetében ezek a számok és arányok az alábbi módon alakulnak: magyarok: 7872 fő a létszámcsökkenés, vagyis 21,66 százalék; szlovákok: 1347 fős létszámcsökkenés, vagyis 20,58 százalék; románok: 764 fős létszámcsökkenés, vagyis 23,01 százalék; ruszinok: 205 fős létszámcsökkenés, vagyis 19,24 százalék.

Az 1980/81-es tanévtől napjainkig viszont már a szerb tannyelvű tagozatokban tanulók százalékaránya 8,53-mal emelkedett, a magyaroké ugyanakkor 6,20, a szlovákoké 7,68, a románoké 25,29, a ruszinoké pedig 13,75 százalékkal csökkent.

A húsz éves időszak adatainak vizsgálatából az derül ki, hogy a szerbhorvát tannyelvű tagozatokon tanuló diákok százalékaránya 4,74, a magyaroké és a szlovákoké 26,24, a románoké 38,55, a ruszinoké pedig 29,01 százalékkal csökkent.

Amennyiben évekre lebontva is kimutatnánk a létszámcsökkenés százalékarányát, akkor kiderülne, hogy például az 1970/71-es és az 1971/72-es tanév viszonylatában a magyarság esetében ez a létszámcsökkenés 3,78 százalékot jelent, majd 1,46-os, és 4,38-as index következik. Ezt követően 2,5 százalék alatt marad az évi fogyatkozás, majd a nyolcvanas évek közepén lelassul, s az 1986/87-es tanévben csekély emelkedést észlelünk. Az 1988/89-es és az 1989/90-es tanév között 2,58 a csökkenési index, ami azonban a tanév végéig valamelyest romlani fog. Tudnunk kell ugyanis, hogy az 1988/89-es tanévvel kapcsolatos adatok a tanév végére, az 1989/90-es összefüggésben közölt adatok pedig a tanév elejére vonatkoznak. Év közben némi lemorzsolódás szokott bekövetkezni, s a fent szereplő 2,58-as index valamivel kedvezőtlenebb lesz.

Amennyiben összehasonlítjuk a 2. táblázatban közölt népszámlálási adatokat és kiszámítjuk, hogy 1971 és 1981 között milyen arányban is csökkent a jugoszláviai magyarság létszáma, kiderül, hogy valamivel több mint 9 százalékos indexet kapunk. Ugyanakkor azonban 1971 és 1981 között az anyanyelvükön tanuló magyar diákok létszáma, amint az fenti adatainkból is kiderült, 21,66 százalékkal, vagyis a népességfogyatkozás arányszámának több mint a kétszeresével csökkent!

Mi is rejlik e számok mögött?

Tudnunk kell, hogy a legutóbbi népszámlálás adatai még a demográfiai szakembereket is meglepték. A népességszűkülés a jugoszláviai magyarság esetében elképesztő méreteket

öltött, és az előrejelzéseket is messze felülmúlta. Ez azonban korántsem meglepő, ha tudjuk, hogy az összes magyarlakta területek közül éppen itt a legalacsonyabb a népszaporulat. Az erre vonatkozó tanulmányokból kiderül, hogy Jugoszláviában a Vajdaság — Szlovéniához és Horvátországhoz hasonlóan — amúgy is az utolsó helyen áll a születések és első helyen a halálozások, s különösen az öngyilkosság terén, s bár az egyke az ott lakó szlávok és románok körében is terjed, a legrosszabb népességi mutatókkal a magyarok rendelkeznek.

A magyarság születési és halálozási aránya a statisztika szerint 1976/77-ben a legtöbb magyart számláló öt községben 4,6 százalékos népességcsökkenést mutat. Kanizsán és környékén születik a Vajdaságban és egész Jugoszláviában a legkevesebb gyermek.

A népességi mutatószámokat az alacsony fokú szaporulat mellett jelentősen befolyásolta egy új nemzeti, nemzetiségi kategóriának, a jugoszlávnak a térhódítása is. Tíz év alatt létszámuk megnégyszereződött, s összlétszámukat tekintve az iskolákban a harmadik helyre tornázták föl magukat. Figyelemreméltó adat az is, hogy az 1977/78-as tanévben 7150 diák vallotta magát jugoszlávnak, az 1986/87-es tanévben 23 263, az 1988/89-es tanévben pedig már 27 600. A 2. és 3. számú táblázatból világosan látszik, hogy létszámuk évtizedről évtizedre, illetve évről évre növekszik. Egyes becslések szerint a vajdasági jugoszlávok zöme a vegyes házasságban élő nemzetiségek s csek gyermekai közül kerül ki.

A nemzetiségi nyelveken — így a magyarul — tanulók létszáma azonban nem csupán a népességcsökkenés miatt fogyatkozik évről évre. A 4. táblázat számsorainak értékelése ugyanis azt bizonyítja, hogy túlon túl leegyszerűsíténnk a dolgokat, ha a magyarul tanuló diákok létszámcsökkenését csupán a népességcsökkenésben látánk. A 4. táblázat tanúsága szerint a diákok jelentékeny hányada nem anyanyelvén, hanem szerbhorvát nyelven végzi általános iskolai tanulmányait.

Csupán a nyomatékosság kedvéért emeljük ki, hogy a magát magyarnak valló 32 509 diák közül 26 008 tanult magyar tagozatokon, 6356 viszont szerbhorvát, 139 szlovák, 2 román és 4 ruszin tannyelvű osztályokban végezte az általános iskolát. Százalékban kifejezve 80 százaléku anyanyelvű tagozatra, 20 százaléku pedig más tannyelvű tagozatokra járt. A szlovákok, románok és ruszinok esetében ezek az arányok sorrendben a következők: 68:32; 63:37; 42:58. A szerb nemzetiségű gyerekeknek csupán 0,16 százaléka nem végezte anyanyelvén az általános iskolát.

Miért járnak az egyes nemzetiségi tanulók, sőt ezek nagyobb csoportjai is szerbhorvát tannyelvű iskolába olyan esetekben is, amikor objektív lehetőségeik vannak az anyanyelvű képzésre?

Leszámítva azokat az eseteket, amikor a gyerekek azért nem tanulnak anyanyelvükön, mert szülőhelyükön nincs anyanyelvű általános iskolai tagozat, elmondhatjuk, hogy a tárgyalt jelenség okai között nyomatékosan esik latba a megfelelő szaktanárok hiánya, amit az iskolák a szerbhorvát tagozatokon tanító tanárok bevonásával igyekeznek megoldani. Ezek, ha ismerik az illető nemzetiség nyelvét, akkor azon, ha nem, akkor csak szerbhorvát nyelven tanítanak. Külön gond a szaktárgyukat szerbhorvát nyelven tanult tanárok problémája, akik sok esetben helytelenül, olykor kerékbe törve beszélnek a tanítási nyelvet, anyanyelvüket. Az anyanyelv helytelen használata, a megfelelő terminológia nem ismerése kedvezőtlenül befolyásolja a konkrét tantárgy oktatási eredményeit, nehézségeket okoz az anyanyelv tanításában, s tartósan szegényíti a tanulók egész kultúráját. Ilyen körülmények közepette a szülők a könnyebb boldogulás reményében szerbhorvát tannyelvű iskolába íratják gyerekeiket. A fokozatosan elfogyó diákok miatt pedig kérdésessé válik a nemzetiségi tannyelvű iskolai tagozatok működtetése.

Részben ezek az okok eredményezték a kilencezernyi, szétszórtan élő szerémségi magyarság anyanyelvű oktatásának a megszűnését is. A Sremska Mitrovica-i Pedagógiai Intézet 1970-ben készült elemzése megállapította, hogy 34 általános iskolában mintegy 900 magyar általános iskolai diák közül csak 19 tanult anyanyelvén, a maradéki iskola osztatlan alsó négy tagozatán. A szerémségi szórványmagyarság e maroknyi anyanyelvű tagozata sem létezik már, a szülők követelése nyomán évekkal ezelőtt megszüntették.

Az 5. számú táblázatunk tanúsága szerint az 1970 óta eltelt majdnem két évtized alatt a 914 diák 464-re fogyatkozott, s közülük senki sem tanul anyanyelvén.

A szerémségiekhez hasonló problémák Dél-Bánátban is vannak, ahol az alacsony szaporulat, vagyis a kevés gyerek, a szülőknek az anyanyelven való tanulás iránti érdektelensége, illetve a tévesen értelmezett ésszerűsítés (körzetesítés) következtében 1989-ben már csupán Debelyacsán (Kovačica község), Pancsován (Hertelendifalván), Székelykevéen (Kovin község) és Versecen működtek teljes vagy foghíjas nyolcosztályos iskolai tagozatok, amelyek összesen 836 általános iskolást öleltek föl a mintegy 2200 magyar gyerek közül. Vagyis csupán a 38 százalékuk tanult anyanyelvén.

A diákok összlétszámának és az anyanyelvükön tanulók létszámának a 6. táblázat alapján való összehasonlítása jelzi az elkerülhetetlen lemorzsolódást. Fehértemplom községben a fehértelepi osztatlan tagozat napjai meg vannak számlálva, de hasonló problémákat jelez Szécsány községben a neuzinai (nezsényi) tagozat is. A pancsovai és a verseci iskola még küszködik a fennmaradásért, de szemmel látható, hogy a két községben számos kis faluban megszüntetett magyar tannyelvű iskolák, illetve tagozatok ellenére a diákok és szülők nem vállalták a városba utazás terhét, így a körzetesítés nyomán a magyar gyerekek szerbhorvát tagozaton végzik az általános iskolát.

Plandište, illetve Ürményháza esete is híven tanúsítja, hogyan nem szabad „ésszerűsíteni”. Helyben, azaz Ürményházán ugyanis csupán alsós tagozatok működnek, a felsősök pedig Plandištére utaznak, ahol viszont nincsenek alsós tagozatok. Figyelembe véve, hogy az 1988/89-es tanévben 10 elsőse volt az ürményházi iskolának, s hogy az 1989/90-es tanévben 12 kisdíákot iskoláztak be, semmi sem indokolja a jelenlegi kombinált tagozatok (1–3. és 2–4. osztály együtt) további működtetését és a felsős tagozatok Plandištére való utaztatását, különösen akkor nem, ha a szaporulat az elkövetkező években is emelkedő tendenciát mutat.

Észak- és Közép-Bánát helyzete már kedvezőbb képet jelez, ami érthető is, hisz a magyarság lélekszáma és tömörsége is nagyobb ezeken a vidékeken. Ennek megfelelően ezen a területen sűrűbb a magyar tannyelvű oktató-nevelő intézetek hálózata is, ami lehetővé teszi, hogy e terület magyar lakosságának legnagyobb része a saját anyanyelvén végezze általános iskolai tanulmányait. 1989-ben a 4961 magyar gyerek közül ugyanis 4097 végzi anyanyelvű tagozaton az általános iskolát. Százalékban kifejezve 81 körüli értéket kapunk az anyanyelvükön tanulók és 19-et a nem anyanyelvükön tanulók esetében.

A 7. táblázat bizonyítja, hogy a nem anyanyelvükön tanuló diákok számaránya azért itt is szembetűnő. Legnagyobb Kikinda és Zrenjanin községben, ami bizonyos fokig a középiskolai hálózat elsorvadásával is magyarázható. A szülők ugyanis a könnyebb boldogulás reményében itt is szerbhorvát tannyelvű általános iskolába íratják gyermekeiket, magyar középiskolai tagozatok ugyanis csupán mutatóban vannak Zrenjaninban. Kíváncsian várjuk, vajon az elkövetkező években javul-e a helyzet annak köszönhetően, hogy a közeljövőben felszámolják a szakirányú középiskolákat, és ismét megalakulnak a gimnáziumok és a szakmunkásképzők, amelyek a kisebb lemorzsolódási lehetőség miatt kedvezőbb feltételeket biztosítanak a nemzetiségi középiskolai oktatás újbóli életre keltéséhez.

Észak-Bánáttal kapcsolatban arról is említést kell tennünk, hogy Törökkanizsa községben a háborút követően az elköltözések és az alacsony népszaporulat miatti gyermekhiány eredményeként foganatosított körzetesítés keretében öt falu általános iskoláját zárták be. Ezek: Firityháza, Gyála, Majdán, Rábé és Sziget.

A Bácskában, a magyarok által legsűrűbben lakott területeken kielégítő a magyar nyelven oktató általános iskolák hálózata, habár Szőreg, Cservenka és Szivác neve szintén a megszűnt magyar iskolai tagozatokat jelzi. A 24 434 bácskai magyar általános iskolás közül 21 878 tanul anyanyelvén, vagyis kis híján 90 százalékuk.

A 8. táblázat adatait értékelve elmondhatjuk, hogy Titoverbász, Kúla, Zombor, Szabadka községben és Újvidék városi közösségben jelentékenyebb a nem anyanyelvükön tanuló magyar gyerekek létszáma. Százalékban kifejezve Titoverbász községben 74, Kúla községben 52, Zombor községben 33, Újvidék városi közösségben 12, Szabadka községben pedig 11 százalék körüli alakul az anyanyelvű oktatással fel nem ölelt magyar gyerekek létszáma.

Az okokról már szoltunk a bánáti gyerekek lemorzsolódásával kapcsolatban. A Bácskában is a legutóbbi oktatásügyi reformtól megroggyant nemzetiségi középiskolai oktatás negatív hatása a legerősebb, a szülők ugyanis szeretnék megkímélni gyerekeiket a későbbi nyelvváltás nehézségeitől, s inkább már az indulásnál igyekeznek kiküszöbölni a későbbi nehézségeket, nem számolva a tudományos kutatások eredményeként is számon tartott körülménnyel, hogy a kisgyermekkorban a nyelvváltás elbizonytalanodást, személyiségzavarokat, zárkózottságot és egyéb pszichoszociális zavarokat okoz.

Mati Hint észt kutató tanulmányának tanúsága szerint ugyanis a szülők abbéli igyekezete, hogy gyermeküknek a többségi nyelven való iskoláztatás révén biztos jövőt előlegezzenek, nem hogy hiábavaló fáradság, hanem egyenesen visszájára forduló gondoskodássá silányul, mert ha például már az iskoláskor előtti intézményekben vagy az általános iskolában, pontosabban az anyanyelvi készség megszilárdulása előtti korban erőltetjük a kétnyelvűséget, akkor a gyermek soha nem válik kétnyelvűvé, de egyik nyelvet sem sajátítja el kielégítő szinten, vagyis félnyelvűvé válik. A félnyelvűség jelenségrendszerével kapcsolatban Mati Hint megállapítja, hogy erről a jelenségről akkor beszélhetünk, amikor a kétnyelvű közegben nevelkedett gyermek képtelen saját gondolatait bármelyik nyelven szabatosan kifejezni. Ennek megnyilvánulási formái pedig a következők: 1. bonyolult fogalmak alkotásának képtelensége, az absztrakt gondolkodás csökevényessége; 2. a grammatikai kapcsolatok bizonytalan használata; 3. az artikulációs szervek elégtelen koordinációja. Az észt kutató e jelenségek okait vizsgálva megállapítja, hogy a két nyelv eltérő ritmusának egyidejű hatása következtében zavarok állnak be a hangképző szervek koordinációjában és dadogás vagy egyéb beszédhiba jelentkezik a gyermeknél. Ugyanakkor a diszgráfia is megjelenhet, amikor a gyerek képtelen a betűket helyes sorrendben írni. A pszichikai nyomás, a stressz, a kötelező kétnyelvűség olyan társadalmat eredményez — mondja Mati Hint — amelyben a dadogók száma átlagon felüli, a társadalom egészének absztrakt gondolkodásra való képessége ezzel szemben átlagon aluli. Pszicholingvisztikai szemszögből tehát a kétnyelvű gyerek lemarad az egynyelvű mögött.

Az iskoláztatás során szakemberré váló tanulóifjúság szemszögeből tehát az anyanyelvű képzés volna a lecsiszonyibb, de ha erre nincs mód, akkor — a pedagógiai és pszichológiai szakemberek kutatásai szerint — a serdülőkor sokkal alkalmasabb az egynyelvű képzésről a más nyelvre való áttérésre.

Mi volna a teendő?

A Tartományi Pedagógiai Intézet az 1977/78-as és az 1986/87-es tanév között eltelt tíz évtized adatait vizsgálva évente mintegy tizenegyezerre becsülte a nem anyanyelvükön

tanuló általános iskolai nemzetiségi diákok létszámát. Az oktatásügyi csúcsintézmény a vizsgálati eredményeket közlő tanulmányában megállapítja, hogy elengedhetetlenül szükség van a nemzetiségek esetében az anyanyelvű oktatás lehetőségeinek a kibővítésére, új iskolai tagozatok megnyitására. Külön is sürgeti az alsós tagozatok hálózatának a felülvizsgálását és kibővítését. A tanulmány a magyarság esetében Újvidék, Palánka, Versec, Zrenjanin, Kúla, Pancsova, Szécsány és Titoverbász községek területén tartja szükségesnek az anyanyelvű oktatás lehetőségeinek a kibővítését. (Sajnálatos körülmény, hogy éppen e tanulmány elkészültét megelőzően szüntették meg az 1986/87-es tanévben Szivácson. majd a tanulmány megjelenése után, 1989-ben Majdánon a magyar tagozatokat, noha ez utóbbi esetben a falu lakossága minden követ megmozgatott az iskola bezárása ellen — mindhiába.)

Sorrendben a 9. táblázatunk, amely az 1988/89-es és az 1989/90-es tanév adatait tartalmazza (városokra, falvakra lebontva), jelzi azokat a helységeket, amelyekben még a kifutóidő szempontjai alapján is sürgősen intézkedni kellene, és az alsós osztatlan vagy kombinált tagozatokat (a táblázatban csillaggal jelölve) rendszeres tagozatokká lehetne átszervezni, s a felsős tagozatok helybeni megnyitásának a lehetőségeit is meg kell vizsgálni. Mivel e táblázat adatait (ellentétben az előző hét táblázat anyagával, amelyet a Tartományi Statisztikai Intézet 1989. és 1990. évi kiadványa közölt) maga a szerző gyűjtötte be, s ezek az adatok időközben, ha nem is számottevően, de valamelyest módosulhattak, nem tekinthetjük őket véglegesnek, és nem vonhatunk le belőlük végérvényes következtetéseket. Tájékoztató kiindulópontként azonban mindenképpen felhasználhatjuk őket.

Fogynak a gyerekek, és máris, de a közeljövőben minden bizonnyal gondot okozhat a magyar tagozatok működtetése Budiszaván, Titoverbászon, Újvidéken, Csonoplyán, Dreán, Tóban és az összes alsós tagozatos iskolában.

Kanizsa az elsősök apadó létszámával ezúttal is jelzi a bevezetőnkben rá vonatkoztatott katasztrofális szaporulatot, egy osztályra való elsősseivel kevesebb volt ugyanis 1989 őszétől az előző évihez képest a város iskoláiban. Ugyanez a helyzet Padé, Palics, Topolya, Törökkani-za és Zenta esetében is. Örvendetes viszont, hogy Hertelendifalván, ahol egy évvel korábban nem volt magyar első osztály, 1989 őszén 15 gyereket íratnak be a szülők a helybeli iskolába magyar tagozatra. Kishegyesen is gyarapodott a gyerekek létszáma, s egy tagozattal több lesz, mint az előző tanévben. A szabadkai gyerekek több mint 200 fő gyarapodása ugyancsak a tagozatok számának a növelését sürgetik. Ostojićevó, Ürményháza és Beodra magyar tagozatainak diákjait pedig valószínűleg helyben kellene tovább iskoláztatni a felső osztályokban is, hisz a gyerekek létszáma a meglévő lehetőségek ki nem használását jelzi.

Sajnos hiányzik azoknak a falvaknak a pontos jegyzéke, amelyekben a közelmúltban vagy régebben megszűntek a magyar iskolai tagozatok. A Tartományi Pedagógiai Intézet tanulmányából is kiderül azonban, hogy az illetékesek pontosan tudják, mely helységeket kell a meglévő állapotokon javítani annak érdekében, hogy a nem anyanyelvűkön tanuló nemzetiségi diákok több mint tízezres serege holnapra ne gyarapodjék.

Jelen pillanatban például az általuk föltérképezett 86 helység közül 26-ban (30 százalék) csupán alsós tagozatok működnek, s tudnunk kell, hogy az alsó tagozatos iskolák osztatlan vagy kombinált tagozatai jelzik azokat a helységeket, amelyek az igényesség követelményeinek meg nem felelve egy, két vagy több év múlva diák nélküli maradnak, mert a szülők inkább elköltöznek, vagy szerbhorvát tagozatra íratják gyerekeiket, nehogy azok lemaradjanak a napról napra növekvő követelmények mögött. Ezek az alsós tagozatok ugyanis többé-kevésbé távlat nélkül lebegnek. Innen a gyerekeknek közelebbre vagy távolabbra el kell majd menniük. S a gyerekek miatt sok esetben elköltöznek a szülők, csapat-papot otthagya az utódok jövője érdekében. Az elfogyó gyerekek híján pedig lassan elhal az iskola, s az

egyetlen művelődési-kulturális feladatokat is ellátó, lakosságmegtartó intézmény megszűnésével a falu is halálra van ítéelve. Gyerekek híján nincs iskola, iskola nélkül nincs élet, s perspektívája sincs egyetlen településnek sem.

IRODALOM

Arday Lajos: A jugoszláviai magyar nemzetiség helyzete (1981) In: Medvetánc. Jelentések a határon túli magyar kisebbségek helyzetéről. Az ELTE és a MKKE Társadalomelméleti folyóiratának melléklete, Budapest, 1988.

Mati Hint: A kétnyelvűség problémái, avagy vegyük már le a rózsaszín szemüveget. Hitel, 1990. 8. szám.

Osnovne i srednje škole. Kraj školske 1987/88. Početak školske 1988/89. Statistički bilten, Pokrajinski Zavod za Statistiku, Novi Sad, 1989. mart.

Osnovne i srednje škole. Kraj školske 1988/89. godine. Početak školske 1989/90. Statistički bilten, Pokrajinski Zavod za Statistiku, Novi Sad, 1990. godine.

Pálinkás József: Walter magisztertől a tudományegyetemig. Forum, Újvidék, 1984.

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. godine. Pokrajinski Zavod za Statistiku, Novi Sad, februara 1982. godine.

Školski prostor u SAP Vojvodini. Pokrajinska Zajednica Obrazovanja, Novi Sad, 1972.

Uspeh i kretanje učenika i studenata u školama 1970/71. — 1980/81. Statistički bilten, Pokrajinski Zavod za Statistiku, Novi Sad, decembre 1982. godine.

AZ ÁLTALÁNOS ISKOLAI TANULÓK TANNYELV SZERINTI MEGOSZLÁSA A TANÉV ELEJÉN

TANÉV	ÖSSZESEN	TANNYELV				
		Szerbhorvát	Magyar	Szlovák	Román	Ruszin
1	2	3	4	5	6	7
1970/71.	235 126	187 867	36 329	6545	3320	1065
1971/72.	228 142	183 142	34 953	6228	3198	1038
1972/73.	224 953	180 345	34 441	6035	3088	1044
1973/74.	222 758	179 805	32 930	5953	3003	1065
1974/75.	218 801	175 389	33 581	5825	3006	1060
1975/76.	213 791	171 827	32 279	5714	2949	1020
1976/77.	209 626	168 610	31 516	5589	2283	1001
1977/78.	206 193	166 187	30 794	5446	2791	946
1978/79.	203 654	164 705	29 991	5305	2714	939
1979/80.	201 983	161 604	29 165	4665	2633	916
1980/81.	200 751	163 680	28 457	5198	2556	860
1981/82.	200 434	163 856	28 052	5166	2525	835
1982/83.	201 812	165 746	27 745	5052	2460	809
1983/84.	204 404	168 704	27 474	5090	2345	791
1984/85.	207 068	171 349	27 535	5078	2319	787
1985/86.	209 500	173 933	27 441	5087	2288	751
1986/87.	211 734	176 311	28 050	4361	2281	731
1987/88.	213 487	178 327	27 273	5006	2161	720
1988/89.	214 071	179 192	27 504	4526	2100	741
1989/90.	213 373	178 956	26 794	4827	2040	756

1. táblázat

VAJDASÁG LAKOSSÁGÁNAK NEMZETISÉGI MEGOSZLÁSA 1948 ÉS 1981 KÖZÖTT

Nemzetiség	1948		1953		1961		1971		1981	
	Össz.	%	Össz.	%	Össz.	%	Össz.	%	Össz.	%
C. Gora-i	29 684	1,81	30 515	1,79	34 782	1,88	36 416	1,86	43 304	2,13
Horvát	132 893	8,10	127 027	7,47	145 341	7,84	138 561	7,10	109 203	5,37
Szerb	827 296	50,42	865 538	50,93	1 017 717	54,86	1 089 132	55,78	1 107 378	54,42
Magyar	428 750	26,13	435 217	25,61	442 561	23,86	423 866	21,70	385 356	18,94
Szlovák	73 442	4,48	71 108	4,18	73 830	3,98	72 795	3,73	69 549	3,42
Román	57 999	3,53	57 225	3,37	57 259	3,09	52 987	2,71	47 289	2,32
Ruszin	22 082	1,35	23 038	1,36	24 548	1,32	20 109	1,03	19 305	0,95

2. táblázat

SZERB, MAGYAR ÉS JUGOSZLÁV NEMZETISÉGI TANULÓK AZ 1988/89. TANÉV ELEJÉN

NEMZETISÉG	Iskolák száma	Diákok létszáma	A diákok létszáma osztályok szerint							
			I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
VAJDASÁG SZAT	527	214 071	27 543	27 204	27 094	27 636	27 950	27 081	26 034	23 529
Szerbek		118 266	14 483	14 525	14 508	15 319	15 500	15 477	14 873	13 581
Magyarok		32 509	3 906	3 974	3 979	4 210	4 349	4 235	4 106	3 750
Jugoszlávok		27 670	4 379	4 202	4 140	3 521	3 314	2 916	2 842	2 354

3. táblázat

AZ ÁLTALÁNOS ISKOLAI TANULÓK NEMZETISÉGI ÖSSZETÉTELE AZ 1988/89. TANÉV ELEJÉN

NEMZETISÉG	Összesen	TANNYELV				
		szerbhorvát	magyar	szlovák	román	ruszin
Vajdaság SZAT	21 4071	179192	27192	4526	2108	741
Crna Gora-i	6693	6686	4	1	—	2
Horvát	8486	8393	82	8	1	2
Macedón	2291	2288	3	—	—	—
Muzulmán	518	513	2	—	3	—
Szlovén	203	203	1	—	—	—
Szerb	118 260	118072	108	46	23	17
Albán	676	667	6	1	2	—
Bunyevác	363	357	6	—	—	—
Cseh	128	128	—	—	—	—
Magyar	32 509	6356	26008	139	2	4
Cigány	4095	3700	242	21	219	3
Román	2972	1051	2	1	1918	—

Ruszin	1695	988	6	—	—	701
Szlovák	6096	1405	528	4162	—	1
Ukrán	418	416	1	—	—	1
Egyéb	852	818	23	4	7	—
Nem nyilatkozott	101	98	3	—	—	—
Jugoszláv	27670	27018	476	143	23	10
Külföldi	39	36	3	—	—	—

4. táblázat

SZERÉMSÉGI ISKOLÁK MAGYAR DIÁKJAI
AZ 1988/89. TANÉV ELEJÉN

KÖZSÉG	Diákok létszáma	Magyar tagozat
Beočin	24	—
Indija	111	—
Ūrög	92	—
Opovo	2	—
Pećinci	2	—
Ruma	122	—
Mitrovica	61	—
Pazova	34	—
Šid	16	—

5. táblázat

DÉL-BÁNÁT MAGYAR TAGOZATAI ÉS DIÁKJAI AZ 1988/89. TANÉVBEN

KÖZSÉG	Iskolák száma	Összesen tanuló	Magyar tagozaton összesen	A diákok létszáma osztályok szerint							
				I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Fehértemplom	1	74	7	3	—	1	3	—	—	—	—
Kovačica	1	414	329	44	47	41	44	41	46	28	38
Kovin	1	429	314	39	46	38	37	37	37	40	40
Pancsova	2	567	37	—	7	8	11	2	3	—	6
Plandište	2	146	63	10	6	2	9	7	12	9	8
Szecsány	1	233	23	5	5	5	8	—	—	—	—
Versec	2	314	63	6	5	6	8	8	10	8	12

6. táblázat

ÉSZAK- ÉS KÖZÉP-BÁNÁT MAGYAR TAGOZATAI ÉS DIÁKJAI AZ 1988/89. TANÉVBEN

KÖZSÉG	Iskolák száma	Összesen tanuló	Magyar tagozaton összesen	A diákok létszáma osztályok szerint							
				I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Csóka	6	796	756	92	98	99	107	85	91	89	95
Kikinda	5	905	686	67	78	92	89	81	101	95	80
Magyarcsernye	2	240	256	41	46	33	22	39	26	22	26
Törökbecse	3	526	425	47	53	65	49	40	52	52	67
Törökkanizsa	2	440	395	68	55	53	39	52	50	35	43
Žitište	4	397	355	43	38	37	52	49	48	42	46
Zrenjanin	7	1658	1224	147	157	154	176	147	140	152	151

7. táblázat

A BÁCSKA MAGYAR TAGOZATAI ÉS DIÁKJAI AZ 1988/89. TANÉV ELEJÉN

KÖZSÉG	Iskolák száma	Összesen tanuló	Magyar tagozaton összesen	A diákok létszáma osztályok szerint							
				I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Ada	5	1617	1619	188	217	187	212	230	193	191	201
Apatin	2	370	277	41	37	33	30	27	36	44	29
Becse	8	2285	2271	287	290	286	295	351	284	233	245
Hódság	1	178	130	15	16	16	17	16	19	15	16
Kanizsa	9	2529	2674	374	341	331	316	352	324	339	297
Kishegyes	2	850	849	108	96	111	114	118	97	116	92
Kula	2	449	218	24	33	28	30	22	27	30	24
Szabadka	22	6624	5898	689	734	743	780	801	742	758	651
Szenttamás	1	408	386	45	48	50	58	48	51	48	38
Temerin	2	990	933	112	112	121	124	119	129	117	99
Titoverbász	2	377	97	14	12	9	16	11	10	—	12
Topolya	8	2501	2530	337	318	315	293	351	343	332	241
Újvidék	8	1603	1417	183	167	148	162	195	197	183	182
Zenta	7	2359	2401	330	229	304	334	306	303	279	246
Zombor	6	1294	869	106	104	96	106	123	118	118	98

8. táblázat

A VAJDA SÁGI ÁLTALÁNOS ISKOLÁK MAGYAR ELSŐS DIÁKJAI AZ 1988/89. ÉS AZ 1989/90. TANÉVBEN				
HELYSÉG	1988/89.		1989/90.	
	Tagozat	Diák	Tagozat	Diák
Ada	4	110	5	123
Adorján	1	22	1	16
Bajmok	1	17	1	30
Bajsa	1	25	1	23
Bácsföldvár	2	38	2	47
Bácsszőlős	2	57	2	60
Becse	6	163	6	171
Beodra*	1	15	1	19
Bezsdán	1	33	1	29
Bogaras*		11		8
Budiszava	1	26	1	8
Csantavér	3	92	3	89
Csőka	2	37	1	34
Csonophya*		10		—
Debehácsa	2	44	1	32
Doroszló	1	18	1	11
Drea*		5		—
Erzsébetlak*		6		6
Fehértelep*		3		—
Feketető*		5		5
Feketics	2	46	2	42
Felsőhegy	1	19	1	25
Gombos	1	15	1	12
Gunaras	1	30	1	26
Hertelendifalva		—	1	15
Hetin	1	16	1	16
Horgos	4	85	4	89
Jázova*		8		7
Kanizsa	6	170	6	141
Kevi*		11		8
Kikinda	2	42	2	43
Kishegyes	2	50	3	75
Kisorosz	1	9	1	14
Kispiac	1	19	1	26
Krivaja*		4		6
Kúla	1	20	1	26
Kupuszina	1	29	1	25
Lukácsfalva*		8		8
Magyarcsérnye	1	27	2	34
Magyarittabé	1	18	1	18
Martonos	1	20	1	27
Mohol	2	53	2	47
Moravica	3	75	3	73

A VAJDA SÁGI ÁLTALÁNOS ISKOLÁK MAGYAR ELSŐS DIÁKJAI AZ 1988/89. ÉS AZ 1989/90. TANÉVBEN				
HELYSÉG	1988/89.		1989/90.	
	Tagozat	Diák	Tagozat	Diák
Muzslya	3	80	3	80
Nemesmilitics	1	11	1	14
Neuzina*		5		5
Orahovo	1	24	1	19
Orom	1	26	1	23
Oroszlámos	1	14	1	31
Ostojikevo		7		10
Pacsér	1	18	1	25
Padé	1	31	1	17
Palics	3	87	2	58
Peccsor*		4		5
Péterréve	3	78	2	69
Piros*		4		7
Szabolka	17	415	17	629
Szaján	1	14	1	17
Szentmihály	1	18	1	18
Szenttamás	2	45	2	45
Székelykeve	2	40	2	42
Szilágyi	1	10	1	14
Telecska	1	27	1	24
Temerin	4	122	4	117
Titoverbász	1	14	1	3
Tóba*	1	17	1	6
Topolya	5	152	5	123
Torda	1	22	1	22
Tornyos	1	21	1	30
Tótfalu*		6		5
Törökbecse	2	34	2	35
Törökfalva*		12		12
Törökkanizsa	2	54	1	31
Töröktopolya*		2		1
Trešnjevac	1	26	1	28
Udvarnok*		16		16
Újvidék	4	91	4	69
Úrményháza		10		12
Valkaisor*		4		2
Verbica*		6		4
Versec*		4		1
Völgyes*		2		6
Völgypart*		4		7
Zenta	3	254	6	183
Zombor	1	14	1	14
Zrenjanin	3	35	3	37

9. táblázat

FÜGGELÉK

E tanulmány 1990 elején készült, amikor is még az 1977-ben elfogadott szövetségi és tartományi alkotmány szabályozta Vajdaságnak a szövetségben elfoglalt helyét és társadalmi berendezését. 1991 júniusa óta azonban a Vajdaság alkotmányos helyzete megváltozott, s többé már nem a föderáción, hanem Szerbián belül, területi autonómia keretében, nem alkotmány, hanem statútum révén szabályozza szervezeti fölépítését és polgárainak életét. A tartományi statútum 4., 6. és 13. szakasza foglalkozik a polgárok egyenrangúságának és nyelvhasználatának a kérdésével — tegyük hozzá: valamelyest szűkszavúbban, mint az előző alkotmány, amelyre fentebb, tanulmányunkban hivatkoztunk. A statútum szakaszai az alapelveket fogalmazzák meg, s gyakorlati érvényre juttatásukat a törvények hatáskörébe utalják. A nyelvhasználatról szóló törvény alapján látjuk végül is, hogy miféle egyenrangúsággal számolhatnak a kisebbségek jelenleg Szerbiában. Tulajdonképpen a nyelvtörvény elfogadása időszzerűtlenül tette a tanulmány olyan megállapításait, mint az is, amelyben arról van szó, hogy a deklarált jogokat illetően még nincsenek különösebb problémák, mert az alkotmányos rendelkezések előlegezik a saját nyelvben és kultúrában élelt kisebbségek számára is. A kisebbségi nyelvhasználatot korlátozó nyelvtörvény bizonyítja, miként lehetséges akár egyetlen törvénnyel is semmissé tenni az alkotmányban vagy a statútumban foglaltakat.

Természetesen nem arról van szó, hogy a korábbi időszakot a maga idejében is maradéktalanul jónak tartottuk volna. Kelet-Európa kommunista országaiban ugyanis a kisebbségek jogairól csupán az állampolgári jogok keretein belül lehetett beszélni. A kollektív jogokat a proletár internacionalizmus elveivel összhangban, a társadalmi integráció játékszabályainak tiszteletben tartása miatt nem volt ildomos feszegetni. A kollektív jogokról való lemondás volt az ára azoknak a papíron nagylelkűen és példaértékűen deklarált kisebbségi jogoknak, amelyeknek gyakorlati alkalmazásába belefért az is, hogy a kisebbségek kulturális és oktatásügyi intézményeit fől számolással felérő átszervezéseknek, korszerűsítésnek vetették alá, anyanyelvhasználatukat pedig, ha törvényekkel nem is, gyakorlatilag azonban ott és oly mértékben korlátozták, ahol és amilyen mértékben éppen akarták.

Jelen tanulmány megírása óta Vajdaság alkotmányos helyzetének megváltozásán kívül olyan jelentős események játszódtak le, mint az 1991. évi népszámlálás, s megalakult a vajdasági magyarság érdekvédelmi szervezete a VMDK. Az újabb ésszerűsítések eredményeként (amint a tanulmányában a szerző jelezte is, hogy számolnunk kell vele), tovább szűkült a magyar nyelvű általános iskolák hálózata, gondoljunk csak Zrenjaninra és Pirostra.

A szerző

Rezime

Danas u Vojvodini godišnje 11 000 osnovaca iz redova nacionalnih manjina ne pohađa školu na svom maternjem jeziku. Tokom poslednja dva desetleća to je veće opadanje nego što bi se na osnovu smanjivanja broja ovog dela stanovništva očekivalo čak iako se uzima u obzir i oskudnost realnih mogućnosti u nekim mestima, nedostatak nastavničkog kadra ili manjkavost prosvetnih zakona. Naučna istraživanja govore da takav nagao i preuranjen prelaz sa jednog jezika na drugi prouzrokuje psihosocijalne smetnje pod zbirnim imenom dvostruke „polujezičnosti“.

Summary

Today in the Vojvodina, there are 11 000 minority schoolchildren who do not attend elementary school in their mother tongue. Within the last two decades the drop in the attendance of minority schools is well beyond the expected, even if one takes into consideration actual difficulties, lack of teachers and deficiencies in the legislation. Such a sudden and hasty change of language has given rise to social and psychological disturbances, which may be called „doublehalfilingualism“.